

Орловська Н. А.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувачка кафедри національного та міжнародного права
Одеського національного морського університету
ORCID: 0000-0002-4400-560X

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДОВКІЛЛЯ

CONCEPTUAL ISSUES OF CRIMINAL LAW PROTECTION OF THE ENVIRONMENT

У статті розглядається низка концептуальних питань захисту довкілля засобами кримінального права: а) доцільність кримінально-правового примусу за екологічні порушення за наявності адміністративних та цивільно-правових інструментів впливу; б) парадигма кримінально-правового захисту довкілля у контексті прав людини; в) підстави кримінально-правового впливу за порушення екологічних нормативів; г) перспективи інституційного забезпечення кримінально-правового захисту довкілля (на прикладі ЄС). Зазначені питання розглядаються в світлі надбань європейської та американської дослідницької практики з огляду на екологічні наслідки вторгнення РФ в Україну.

Встановлено, що кримінально-правовий захист довкілля має переваги перед цивільними та адміністративними інструментами лише у разі вчинення найбільш суспільно небезпечних діянь.

У парадигмальному контексті запропоновано два напрями оптимізації кримінально-правового захисту довкілля: а) посилення значення природної складової антропоцентричної концепції через зміну переліку криміналізованих діянь, оптимізації санкцій за їх вчинення, запровадження заходів кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб; б) імплементація концепції колективної жертви кримінального правопорушення в національне кримінальне законодавство.

Наголошено, що підставою кримінально-правового захисту довкілля доцільно вважати заподіяння/ризик заподіяння шкоди. Корислива мотивація правопорушника є підґрунтям визначення характеру та суворості правообмежень.

Зазначена доцільність дискусії щодо інституційного забезпечення кримінально-правового захисту довкілля в ЄС. Її перспективою є обговорення проблематики переслідування за екоцид та воєнні злочини (у сенсі заподіяння шкоди довкіллю в ході збройного конфлікту).

У світлі реформування кримінального законодавства України звернення до західних наукових наробок щодо кримінально-правового захисту довкілля є надзвичайно актуальним.

Ключові слова: кримінально-правовий захист довкілля; колективні права людини; природоцентрична та антропоцентрична парадигми захисту довкілля; підстави кримінально-правового впливу в екологічній сфері; європейські перспективи запобігання екологічній злочинності.

The article examines several conceptual issues related to environmental protection through criminal law: a) the appropriateness of criminal law enforcement for environmental violations when administrative and civil law instruments are available; b) paradigm of criminal law in protecting the environment in the context of human rights; c) the basis for criminal law enforcement for violations of environmental standards; d) the potential for institutional support for the criminal protection of the environment, using the EU as an example. These issues are considered in light of European and American research practices, with the environmental consequences of the Russian Federation's invasion of Ukraine taken into account.

It has been established that criminal law has advantages over civil and administrative instruments in protecting the environment only in cases involving the most socially dangerous acts.

In a paradigmatic context, two ways to optimise the protection of the environment through criminal law are proposed: a) strengthening the importance of the natural component of the anthropocentric concept by amending the list of criminalised acts, optimising sanctions for their commission and introducing criminal law measures against legal entities; b) implementing the concept of a collective victim of a criminal offence in national criminal legislation.

It is emphasised that the basis for the criminal law protection of the environment should be the risk of causing harm. The criminal's mercenary motivation is the basis for determining the nature and severity of legal restrictions.

The discussion on institutional support for the criminal protection of the environment in the EU is also relevant. The aim is to discuss the issue of prosecuting ecocide and war crimes (i.e. causing environmental damage during armed conflict).

In light of the reform of Ukraine's criminal legislation, it is highly pertinent to consider Western scientific developments in this area of criminal law.

Key words: criminal law protection of the environment; collective human rights; nature-centred and anthropocentric paradigms of environmental protection; grounds for criminal law enforcement in the environmental sphere; European perspectives on preventing environmental crime.

Постановка проблеми. Право на безпечне довкілля є одним із прав людини третього покоління, можливість реалізації якого є принципово важливою для кожного суспільства та кожної особи. У Резолюції Генеральної Асамблеї ООН А/76/L.75 [1], з огляду на універсальність, неподільність та взаємозалежність прав людини, наголошується, що охорона навколишнього середовища сприяє добробуту та повному здійсненню всіх цих прав для нинішнього і майбутніх поколінь. Відповідно, переважна більшість держав визнають ту чи іншу форму права на чисте, здорове та стає довкілля через міжнародні угоди, свої національні конституції, законодавство, закони чи політику як невід'ємне право людини.

Особливо нагальними ці питання стають під час збройного конфлікту. Так, повномасштабне вторгнення РФ має беззаперечний негативний вплив на стан навколишнього середовища та порушення екологічних прав громадян, навіть поза контекстом екологічної складової воєнних злочинів та екоциду. При цьому об'єктивна оцінка екологічних збитків можлива лише після завершення бойових дій та проведення комплексного аналізу завданої шкоди [2]. Однак навіть під час війни судова практика підтверджує недопустимість бездіяльності органів влади в сфері екологічної безпеки [3, с.74]. Зокрема, Конституційний Суд України зазначив, що право на безпечне довкілля входить до обов'язків держави щодо екологічної безпеки, й у кризові періоди це право не може бути звужене [4]. Це має безпосереднє значення і для кримінально-правової політики захисту довкілля України, у першу чергу, у зв'язку зі збройним конфліктом, адже наша держава фактично формує стандарти притягнення до відповідальності за екологічні злочини під час війни [5].

Але і поза контекстом збройного конфлікту право на безпечне та здорове довкілля піддається серйозним загрозам. Йдеться про традиційну екологічну злочинність. Так, європейські дослідники зазначають, що вона стає дедалі більш значущою проблемою, адже цей сектор є надзвичайно прибутковим і відносно низько ризиковим. Це призводить до того, що екологічні злочини стали одним із чотирьох найпоширеніших видів злочинної діяльності у світі поряд із незаконним обігом наркотиків, торгівлею людьми та шахрайствами [6], набувши ознак транснаціональної організованої діяльності.

Зазначені загрози актуалізують питання захисту екологічних прав засобами кримінального права. Ще в 1998 р. у Конвенції про захист навколишнього середовища засобами кримінального права [7] було зазначено, що екологічні порушення, які мають серйозні наслідки, повинні кваліфікуватися як злочини і тягнути відповідні покарання. З огляду на це, хоча запобігання погіршенню стану довкілля має досягатися, в першу чергу, за допомогою інших заходів, кримінальне право є важливим інструментом

забезпечення екологічної безпеки. Європейська політика у цій сфері є послідовною, що підтверджується, зокрема, Директивою ЄС про екологічну злочинність [8] (набула чинності 20.05.2024 р.), яка, маючи на меті усунення наявних недоліків екологічного кримінального права, встановлює мінімальні правила визначення кримінальних правопорушень та покарань для ефективного захисту довкілля, а також заходи для запобігання екологічній злочинності. У цей же час до сьогодні навіть у державах ЄС відсутнє загальне розуміння значення кримінально-правових засобів у запобіганні екологічним злочинам, тривають суперечки щодо організаційного та інституційного забезпечення кримінально-правового захисту довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні дослідники багато уваги приділяють забезпеченню права людини на безпечне довкілля засобами кримінального права – через контекст запобігання екологічним кримінальним правопорушенням. Зокрема, це знайшло своє втілення у роботах С.Б. Гавриша, А.П. Гетьмана, О.Л. Дубовик, О.М. Костенка, В.К. Матвійчука, І.І. Митрофанова та ін. Проблематика, пов'язана з особливостями воєнного часу, стала предметом наукових розвідок таких авторів як Т.В. Блащук, О.М. Борщевська, К.В. Денисенко, І.В. Дробуш та ін.

У цей же час у західній юридичній літературі ще з 90-х років були поставлені концептуальні питання захисту права людини на чисте та безпечне довкілля засобами деліктних галузей. У роботах європейських (наприклад, S. Grassin, L.I. Garruto, F. De Angelis, M. Faure, R. Pereira) та американських (зокрема, M.A. Cohen, R.J. Lazarus) дослідників системно опрацьовуються сучасні тенденції кримінально-правової політики та її роль в екологічній сфері.

Беручи до уваги реформу кримінального законодавства України в євроінтеграційному контексті, яка триває в умовах повномасштабного вторгнення, вбачається актуальним обговорення низки концептуальних питань, зокрема: а) доцільності кримінально-правового примусу за екологічні порушення за наявності адміністративних та цивільно-правових інструментів впливу; б) парадигми кримінально-правового захисту довкілля та місця права людини на навколишнє середовище у цій парадигмі (у разі визнання доцільності такого захисту); в) підстав кримінально-правового впливу за порушення правил та нормативів в екологічній сфері; г) проблеми інституційного забезпечення кримінально-правового впливу на суб'єктів екологічних злочинів (на прикладі ЄС).

З огляду на викладене, метою даної статті є розгляд зазначених питань, що може стати в нагоді для розвитку вітчизняного кримінального законодавства у контексті гармонізації національного та європейського правового поля.

Виклад основного матеріалу. Системоутворюючим питанням, від якого залежить подальше обговорення, є доцільність кримінально-правового захисту довкілля за наявності адміністративних та цивільно-правових положень. Відповідна дискусія серед західних фахівців триває вже кілька років, й аргументи її учасників можна узагальнити наступним чином:

1. Радикальна позиція наголошує не просто на недоцільності, а на суперечності кримінально-правового захисту довкілля особливостям екологічного права. Так, R.J. Lazarus, один із провідних профільних американських правників, послідовно стверджує, що характеристики екологічного права роблять його несумісним із кримінальним правом. Серед таких, зокрема, постійне оновлення екологічних нормативів і правил згідно з новітніми науковими дослідженнями, а також складність і технічність, які ускладнюють розуміння екологічного законодавства судьями в кримінальних провадженнях [9].

2. Менш радикальним, але при цьому послідовним, є сумнів у доцільності кримінально-правового захисту довкілля через наявність адміністративно-правових та цивільно-правових інструментів. У першу чергу, виникає небезпека дублювання деліктних норм різної галузевої приналежності. У зв'язку із цим виникають розбіжності між різними юрисдикціями, що є особливо важливим у світлі трансціональності екологічної деліктності [10, с.203. 207]. R. Regeira наводить результати дослідження, проведеного на замовлення Єврокомісії, щодо кримінально-правового забезпечення дотримання екологічного законодавства в державах-членах ЄС: на думку національних експертів, із суто запобіжної точки зору адміністративні санкції видаються настільки ж ефективними, як і кримінальні [11].

В американській правовій літературі привертається увага до процедурних аспектів та економічного виміру застосування заходів примусу. Так, підкреслюються процедурні переваги адміністративних приписів перед кримінально-правовими, адже регулятивні органи можуть застосовувати адміністративні стягнення самостійно, а навіть при зверненні до суду адміністративне провадження є значно простішим порівняно з кримінальним. Що ж стосується цивільного права, то багато юрисдикцій допускають застосування у цивільних справах штрафів такого розміру, який дозволяє забезпечити «залякування» корпорацій (як основних порушників в екологічній сфері) та сприяти виконанню ними екологічних нормативів і правил. Ті фахівці, які аналізують ситуацію в контексті економічного виміру, відмічають відсутність принципової різниці між кримінальним і цивільним засобами правового захисту, оскільки всі вони пов'язані зі штрафами. При цьому федеральне законодавство США орієнтує суддів на широке застосування реституції/відшкодування,

незалежно від виду провадження. Це призводить до «зменшення практичних відмінностей» між цивільно-правовими та кримінально-правовими заходами [12, с.1059, 1060].

Ще один аргумент не на користь кримінального права висловлений в європейській літературі й пов'язаний з критикою позиції Єврокомісії, яка фактично «примушує» держави-члени ЄС до імплементації загальноєвропейських положень щодо забезпечення екологічної безпеки саме в національні кримінальні законодавства. Зокрема, M. Faure наголошує на недопустимості порушення традиційної свободи держави-члена обирати інструменти впливу на правопорушників [13]. Зрозуміло, що в даному випадку маємо справу не стільки з питаннями ефективності заходів певної галузевої приналежності, скільки із суто організаційними проблемами та побоюваннями щодо обмеження суверенітету держав у правовій сфері. Однак така аргументація, наголошуючи на варіативності відповідальності за шкоду навколишньому середовищу, опосередковано виражає сумнів у доцільності саме кримінально-правового впливу.

3. Прихильники кримінально-правового захисту довкілля спираються, у першу чергу, на обурення громад у разі заподіяння серйозної шкоди довкіллю та суспільний запит щодо забезпечення суворості відплати за такі діяння. Зі зростанням обізнаності громадськості з екологічними проблемами найнебезпечніші екологічні правопорушення все менше вважаються не адміністративними деліктами (*malum prohibitum*), а «справжніми злочинами» (*mala in se*) [11]. Вочевидь, це є не менш значущим фактором застосування саме кримінально-правових заходів для стримування правопорушень, аніж економічна доцільність [12, с.1057]. З огляду на це, можливість участі громадськості у судовому розгляді кримінальних правопорушень є особливо важливим для корпорацій, які чутливі до публічного викриття, що, вірогідно, збільшує їхню мотивацію до дотримання вимог [11].

Поряд із цим, далеко не у всіх правових системах цивільне право дозволяє використовувати державний апарат для розслідування правопорушення у зв'язку з позовом про матеріальне відшкодування. Тому цивільні засоби не можуть вважатися ефективним у запобіганні екологічним правопорушенням [11]. Крім того, саме кримінальне право надає можливості застосовувати найбільш суворі заходи, зокрема, позбавлення волі до найбільш небезпечних правопорушників.

З огляду на викладене, можна дійти висновку, що кримінально-правовий інструментарій не є беззаперечним способом захисту навколишнього середовища. Однак при всіх складнощах визначення екологічних порушень, які доцільно криміналізувати, і кримінально-правових заходів для реакції на їх вчинення, на сучасному етапі кримінальне право є

необхідним для підтримання екологічної безпеки. При цьому слід визнати, що кримінально-правові засоби не обов'язково є більш ефективними або стримуючими, ніж цивільні чи адміністративні. Однак у разі саме серйозних порушень законодавства про охорону навколишнього середовища реакція держави повинна полягати у застосуванні найсуворішого примусу, що вимагає наявності всіх необхідних процесуальних гарантій для правопорушника, яких зазвичай бракує у разі цивільних та адміністративних процедур. Крім того, саме кримінальне право демонструє оптимальне сполучення ретрибутивізму та утилітаризму – належної відплати правопорушнику з врахуванням тяжкості вчиненого діяння та запобігання вчинення нових злочинів для забезпечення добробуту суспільства.

Якщо у національній правовій системі допускається захист довкілля засобами кримінального права, слід поставити питання про парадигму такого захисту та місця права людини на навколишнє середовище у цій парадигмі.

Така постановка питання обумовлена тим, що надзвичайний ступінь кримінально-правових обмежень обумовлює ретельний добір тих суспільних цінностей, які можуть бути поставлені під охорону кримінального закону. Як вже було зазначено, право на здорове та безпечне довкілля є невід'ємною складовою корпусу прав людини. Однак звернемо увагу на важливу тенденцію: поступово навколишнє середовище починає розумітися як самостійна цінність без опосередкування через життя і здоров'я людини, сталий розвиток поколінь тощо. Іншими словами, антропоцентрична парадигма вже не є беззаперечною основою концепції захисту довкілля правовими засобами. Суб'єктність природи в широкому сенсі та екосистем, зокрема, привертає все більше уваги законодавців. Так, ще у 2019 р. європейські фахівці наголосили на переході законодавства ЄС щодо відповідальності за екологічну шкоду від антропоцентричної до природоцентричної ідеології [14]. Таке бачення підтримують і деякі вітчизняні дослідники. Наприклад, О.М. Борщевська зазначає, що людина може бути як суб'єктом, так і об'єктом довкілля. Відповідно, довкілля та людина з її природними правами розглядаються як загальне та приватне [15, с.121].

Однак чи є доцільним такий підхід як підґрунтя кримінально-правового впливу? У даному контексті спадає на думку, в першу чергу, проблема екоциду як найбільш суспільно небезпечного екологічного злочину. Деякі фахівці наголошують, що сучасна концепція екоциду передбачає розгляд природи і нелюдських видів як об'єктів з невід'ємною цінністю, з подальшою можливістю визнання окремого права природи на існування [16]. У цей же час в ході обговорення проекту визначення екоциду, представленого у червні 2021 р. міжнародною незалежною експертною групою, основні ознаки шкоди довкіллю,

такі як «серйозна» та «широкомасштабна», тлумачилися, виходячи саме з антропоцентричної концепції: а) «серйозна – несприятливі зміни, порушення або пошкодження будь-якого елемента довкілля, ... включаючи серйозні впливи на життя людини»; б) «широкомасштабна - вихід за межі географічного району, державних кордонів або ушкодження... великої кількості людей» [17].

Зрозуміло, що на встановлення та унормування кримінально-правового захисту суттєво впливають концептуальні особливості тих галузей, чий охоронні можливості забезпечуються кримінальним правом. Однак доцільність природоцентричної парадигми в деліктних галузях для європейських правників не є очевидною. Для потреб криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь, на їх погляд, є достатнім розуміння права на чисте та безпечне довкілля як колективного права, що відображає спільні інтереси і цінності, тобто належить громаді в цілому та кожному її члену [11].

На наш погляд, на сучасному етапі запровадження природоцентричної парадигми в сфері кримінального права є таким, що здатне розбалансувати систему кримінально-правового захисту довкілля. Однак це не заперечує нагальності збільшення значущості природної складової антропоцентричної концепції в сенсі розгляду людини як частини природи, а не її господаря. Таке бачення може знайти втілення у переліку криміналізованих діянь та оптимізації санкцій за їх вчинення, зокрема, з орієнтиром на Директиву ЄС про екологічну злочинність 2024 р. На порядку денному є й запровадження кримінально-правового впливу на юридичних осіб як фігурантів екологічних кримінальних правопорушень, чого до сьогодні не зроблено у вітчизняному кримінальному законодавстві.

Ще одним напрямом може бути імплементація в національне кримінальне право концепції колективної жертви. Нагадаємо, що в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою [18] визначення жертви включає осіб, яким колективно була заподіяна шкода. При цьому, згідно зазначеній Декларації, спільнота може бути визнана жертвою злочину й тоді, коли наслідком діяння є суттєвий утиск її (спільноти) прав. Вбачається, що такий підхід загалом відповідає сутності колективного права на чисте та безпечне довкілля.

Таким чином, засади кримінально-правового захисту довкілля на сучасному етапі потребують не стільки зміни, скільки удосконалення концептуального підходу, що має потягнути уточнення переліку екологічних кримінальних правопорушень і кримінально-правових заходів за їх вчинення, а також розширення меж поняття «жертва кримінального правопорушення», що стане в подальшому підставою для уточнення визначення потерпілого в кримінальному процесі.

Наступне питання, яке слід актуалізувати - що має бути підставою кримінально-правового впливу за порушення екологічних правил та нормативів: реальна/потенційна вигода для правопорушника чи шкода, яка заподіяна/могла бути заподіяною?

Важливим фактором криміналізації екологічних порушень є акцент на їх суспільно небезпечних наслідках. Так, в Конвенції РЄ про захист навколишнього середовища засобами кримінального права 1998 р. прямо наголошується на реальній шкоді або небезпеці її заподіяння [7]. Європол також підкреслює прямі та віддалені наслідки екологічних злочинів для екосистем і навколишнього середовища в цілому, серед яких екологічні катастрофи; незворотні зміни клімату; забруднення харчових ланцюгів; скорочення тривалості життя; смерть людей [19].

Для сучасного кримінального права є притаманним встановлення відповідальності за делікти створення небезпеки. Багато юрисдикцій обходять будь-які обмеження розміру шкоди, криміналізуючи діяння, якщо існує потенційна можливість заподіяння шкоди (так звані «регуляторні» або «абстрактні» злочини). Наприклад, порушення стандартів викидів забруднюючих речовин промисловими підприємствами, незалежно від того, чи була заподіяна реальна шкода навколишньому середовищу, може бути регуляторним злочином [11].

У цей же час американські правники, звертаючись до економічного виміру кримінально-правового впливу, наголошують на занепокоєнні щодо надмірного примусу господарюючих суб'єктів. Як зазначив відомий американський фахівець в галузі екологічного кримінального права М.А. Cohen, якщо підставою для заходів примусу є вигода, яку правопорушник отримує/може отримати в результаті діяння, а їх (заходів) суворість враховує ризики виявлення та засудження, то це може призвести до стримання підприємницької ініціативи, у тому числі, суспільно бажаної [12, с.1062-1063].

Вбачається, є сенс погодитися з тими екологами, які є прихильниками застосування кримінально-правових засобів для захисту довкілля і пропонують не обмежуватися аналізом вигоди для правопорушника [11]. Зрозуміло, ми не ставимо під сумнів висновки щодо високої прибутковості екологічної злочинності, однак далеко не всі екологічні кримінальні правопорушення передбачають отримання зиску діячем, наприклад, коли йдеться про заподіяння масштабної шкоди різноманітним екосистемам під час збройного конфлікту. Відповідно, підставою встановлення кримінально-правового впливу має бути заподіяння/ризик заподіяння шкоди довкіллю. Той факт, що в результаті правопорушення діяч отримує/може отримати вигоду, має визначати характер та суворість (розмір) кримінально-правових заходів, які можуть бути до нього застосовані – це заходи, спрямовані на вилучення та обернення в дохід держави/на користь

потерпілих такої протиправної вигоди (наприклад, спеціальна конфіскація).

Аналіз концептуальних питань кримінально-правового захисту довкілля передбачає й інституційний аспект. Зокрема, це важливо у контексті дискусії щодо розширення повноважень Європейської прокуратури (Офісу європейського публічного прокурора), яка відповідає за розслідування, судове переслідування та притягнення до відповідальності винних у злочинах, що зачіпають фінансові інтереси ЄС та передбачені Директивою (ЄС) 2017/1371, на сферу екологічних злочинів [20]. Дискусія ведеться на політичному і на юридичному рівні у тісній співпраці з Генеральними директоратами з питань юстиції та навколишнього середовища. При цьому, на думку F. De Angelis, слід ставити питання й про віднесення до компетенції Європейської прокуратури злочину екоциду [14].

Хоча Європейська прокуратура не може повністю замінити правозастосування держав-членів, а розширення її компетенції вимагає одностайних рішень держав-членів, що є складним процесом [10], думається, що сам факт такої дискусії підкреслює кілька важливих аспектів. У першу чергу, констатуємо, що кримінально-правовий захист довкілля в ЄС вбачається важливою складовою загальноєвропейського простору безпеки, адже екологічні кримінальні правопорушення зачіпають всі без винятку держави-члени. У зв'язку із цим без кримінально-правових інструментів ЄС не вбачає за можливе протистояти екологічній злочинності як на теренах ЄС, так і за його межами, з огляду на транснаціональний характер злочинної діяльності.

Крім того, очевидні транснаціональні екологічні наслідки повномасштабного вторгнення РФ в Україну, які безпосередньо відчужуються, зокрема, в державах-членах ЄС Причорноморського регіону, визначають актуальність реакції ЄС на воєнні злочини РФ, пов'язані із заподіянням шкоди довкіллю (в сенсі п/п. iv п. b ч.2 ст.8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду [21]). У цьому контексті, погоджуючись з F. De Angelis щодо доцільності розширення компетенції Європейської прокуратури на злочин екоциду, наголосимо на доцільності обговорювати питання й про участь цієї європейської інституції у кримінальному переслідуванні осіб, винних у таких злочинах.

Беручи до уваги викладене, можна сформулювати низку **висновків**:

1. Кримінально-правовий вплив не можна вважати універсальним та найбільш ефективним способом захисту довкілля порівняно з цивільними чи адміністративними правовими інструментами. Однак саме він дозволяє застосувати заходи найсуворішого примусу за найбільш суспільно небезпечні діяння, забезпечити необхідні процесуальні гарантії для правопорушника. Це досягається за рахунок

сполучення концепцій ретрибутивізму та утилітаризму в їх сучасному вигляді.

2. Реалізація в межах кримінального права природоцентричної парадигми в «чистому вигляді» не є доцільною. У цьому плані пропонуються два напрями оптимізації кримінально-правового захисту довкілля: а) посилення значення природної складової антропоцентричної концепції через зміну переліку криміналізованих діянь, оптимізації санкцій за їх вчинення, запровадження заходів кримінально-правового впливу щодо юридичних осіб; б) імплементація концепції колективної жертви кримінального правопорушення в національне кримінальне законодавство.

3. Оскільки екологічні злочини не завжди передбачають отримання вигоди правопорушником, підставою кримінально-правового захисту довкілля доцільно вважати заподіяння/ризик заподіяння шкоди. Корислива мотивація правопорушника може бути підґрунтям визначення характеру та суворості правообмежень.

4. Доцільно продовжити дискусію щодо інституційного забезпечення кримінально-правового захисту довкілля в ЄС. З огляду на реалії війни РФ проти України, є підстави включити у дискурс проблематику екоциду та воєнних злочинів (у сенсі заподіяння шкоди довкіллю в ході збройного конфлікту).

Список використаних джерел:

1. The human right to a clean, healthy and sustainable environment: UN General Assembly Resolution A/76/L.75, 26 July 2022. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/3982508?ln=en> (дата звернення: 08.01.2026)
2. Денисенко К.В. Проблеми реалізації права на безпечне для життя і здоров'я довкілля в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. №1. С.323–327. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.57>
3. Блашук Т.В., Дробуш І.В. Право на безпечне довкілля: судова практика та особливості реалізації в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. №4. С.73-79. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.4.13>
4. Рішення Конституційного Суду України №4-р(І)/2024 від 3 квітня 2024 р. (справа №3-18/2023(39/23, 95/23)). URL: https://csu.gov.ua/sites/default/files/docs/4_r_1_2024.pdf (дата звернення: 08.01.2026)
5. Мамченко Н. Україна фактично формує для світу стандарти притягнення до відповідальності за злочини проти довкілля як воєнні злочини, - Андрій Костін. *Судово-юридична газета*, 20 жовтня 2023 р. URL: <http://surl.li/mjhzy> (режим доступу: 12.01.2026)
6. Grassin S., Garruto L.I. Fighting Waste Trafficking in the EU: A Stronger Role for the European Anti-Fraud Office The Reviewed Waste Shipment Regulation and its Enforcement Provisions. *Eurocrim - European Law Forum: Prevention, Investigation, Prosecution*. 2024. №2. P.143-145. URL: <https://h7.cl/1hAYT> (дата звернення: 08.01.2026)
7. Convention on the Protection of the Environment through Criminal Law. Strasbourg, 4 November 1998. URL: <https://rm.coe.int/168007f3f4> (дата звернення: 08.01.2026)
8. Environmental Crime Directive / European Commission. URL: <https://h7.cl/1my3D> (дата звернення: 08.01.2026)
9. Цит. за: Stallworthy M. The Review in Environmental Law Discourse Available for Purchase. *Journal of Environmental Law*. 2013. Vol. 25(3). P.547–562. DOI: <https://doi.org/10.1093/jel/eqt020>
10. Di Francesco Maesa C. EPPO and environmental crime: May the EPPO ensure a more effective protection of the environment in the EU? *New Journal of European Criminal Law*. 2018. Vol. 9(2). P.191-215. DOI: <https://doi.org/10.1177/2032284418760264>
11. Pereira R. Environmental Criminal Law in the first pillar: a positive development for environmental protection in the European Union? *European Energy and Environmental Law Review*. 2007. Vol. 16(10). P. 254-268. URL: <https://h7.cl/1my3s> (дата звернення: 08.01.2026)
12. Cohen M.A. Environmental Crime and Punishment: Legal/Economic Theory and Empirical Evidence on Enforcement of Federal Environmental Statutes. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 1992. Vol. 82(4). P.1054-1108. URL: <https://h7.cl/1my3a> (дата звернення: 08.01.2026)
13. Faure M. European Environmental Criminal Law: Do We Really Need It? *European Energy and Environmental Law Review*. 2004. №13(1). P.18-29. DOI: <https://doi.org/10.54648/eelr2004003>
14. De Angelis F. The European Public Prosecutor's Office (EPPO) – Past, present and future. *Eurocrim - European Law Forum: Prevention, Investigation, Prosecution*. 2019. №4. P.272-276. URL: <https://h7.cl/1my3x> (дата звернення: 08.01.2026)
15. Борщевська О.М. Публічно-правові та приватноправові аспекти визначення дефініції «екоцид» під час військової агресії. *Правова держава*. 2023. №49. С.113-129. DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.276017>
16. Див., наприклад: Alberro H., Daniele L. Ecocide: why establishing a new international crime would be a step towards interspecies justice. *The Conversation*, June 29, 2021. URL: <http://surl.li/nbonk> (дата звернення: 11.01.2026)
17. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide: Commentary and Core Text. June 2021. URL: <http://surl.li/ojqmd> (режим доступу: 11.01.2026)
18. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text (дата звернення: 08.01.2026)
19. Europol Information. URL: <https://h7.cl/1hAYI> (дата звернення: 08.01.2026)
20. Jimeno-Bulnes M. The European Public Prosecutor's Office and Environmental Crime Further Competence in the Near Future? *Eurocrim - European Law Forum: Prevention, Investigation, Prosecution*. 2024. №2. P.146-152. URL: <https://h7.cl/1my2Y> (дата звернення: 08.01.2026)
21. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.01.2026)

Дата першого надходження статті до видання: 14.11.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.12.2025

Дата публікації (оприлюднення) статті: 31.12.2025